

Asia: VN /5137/2022

Työryhmän lausuntopyyntö valmiuslain varautumisvelvollisuutta koskevasta muistiosta sekä valmiuslain yleisistä kehittämistarpeista

Lausunnonantajan lausunto

Huomionne valmiuslain varautumisvelvollisuutta koskevasta muistiosta

Sivistysala ry (Sivista) pitää hyvänä, että valmiuslakiin suunnitellaan kokonaisuudistusta. Esimerkiksi koronapandemia ja sota Ukrainassa ovat tehneet näkyväksi valmiuslain muutostarpeet.

Muistio on kattava kuvaus varautumisvelvollisuuteen liittyvistä näkökohdista. Sivista pitää tärkeänä, että kokonaisuudistuksessa tuodaan esille eri yhteiskunnan osa-alueiden merkitys huoltovarmuuden kannalta. Sivista pitääkin tärkeänä, että huoltovarmuutta tarkastellaan myös henkisen huoltovarmuuden ja tiedon huoltovarmuuden näkökulmista.

Sivista katsoo, että sivistyksellä laajasti ymmärrettynä on entistä keskeisempi rooli sekä yksittäisten kansalaisten että koko yhteiskunnan kriisinkestävyyyden vahvistajana. Sivista painottaa, että valmiuslain uudistamisen kokonaisuudessa tulisi paremmin ottaa huomioon sivistyksen – sisältäen koulutuksen ja opetuksen, tieteen ja tutkimuksen, kulttuurin ja taiteen, urheilun ja liikunnan – merkittävä rooli henkisen kriisinkestävyuden ja tiedon huoltovarmuuden kannalta.

Sivista esittää, että muistiossa huomioitaisiin, etteivät sellaiset toimijat kuulu lain soveltamisalan piiriin, joiden varautumisvelvollisuudesta määrätään jo muussa lainsäädännössä. Esimerkiksi yliopistolaissa ja ammattikorkeakoululaissa säädetään jo varautumissuunnitelmista.

Miten arvioisitte voimassa olevan valmiuslain kokonaisuutta ja toimivuutta? Mitä valmiuslaissa tulisi erityisesti kehittää?

Valmiuslain kokonaisuudistuksen tavoitteet ovat kannatettavia. Valmiuslain tulee vastata nykyaikaista käsitystä yhteiskunnan kokonaisturvallisuudesta ja koskea myös normaaliolojen häiriötilanteita.

Valmiuslain kokonaisuudistuksessa tulee kehittää erityisesti varautumisen ja kriisinhallinnan johtamisjärjestelmää ja turvata valtionjohdon yhteinen tilannekuva ja päätöksentekokyky kaikenlaisissa kriiseissä. Johtamisen vastuiden epäselvyys näyttäytyi vakavana puutteena koronapandemia-aikana. Johtamisjärjestelmän kehittämiseksi olisi tärkeää varmistaa, että mm. eri hallinnonalojen näkökulmat tulevat huomioituiksi ennen päätöksentekoa.

Varautumistoiminnan prosessien ja koordinaation epäselvyys muodostaa nykyisellään riskin tiedon huoltovarmuudelle. Johtamisjärjestelmän kehittämiseksi olisikin keskeistä kiinnittää huomiota viestinnän rooliin. Järjestelmässä tulee varmistaa viestinnän kulku hallinnonalojen sisällä sekä hallinnonalojen, alueiden ja virastojen välillä sekä huomioida viestinnän selkeys kansalaisille.

Koronapandemia oli terveydellisen kriisin ohella myös tiedollinen kriisi, jossa kansalaiset täydensivät tiedon puutteitaan myös muilla kuin viranomais- tai tutkimustiedon lähteillä. Keskeisen kansalaisviestinnän tulisikin olla johdonmukaista eri toimijoiden välillä. Ammattiviestijöiden tulee olla osa johtamisjärjestelmää ja mukana alusta alkaen kriisijohtamisen eri prosesseissa.

Sivista pitää hyvänä sitä, että harjoittelun merkitystä valmiussuunnittelussa on korostettu rutiininomaisen valmiussuunnitelman toteuttamisen sijaan. Tiedollisten kriisien todennäköisyys on kuitenkin tietoyhteiskunnan myötä kasvanut. Valmiusharjoittelun kohteeksi tulisikin ottaa nykyistä laajemmin tiedolliset kriisit ja kansalaisten osallisuus niissä.

Kansalaisten disinformaation sietokyvyn sekä tunnistustaitojen kohentamiseen tulee kiinnittää huomiota. Koulutusjärjestelmän merkitys kriisinkestävyydelle tulee tunnistaa ja antaa sen eri tasoilla oppijoille eväitä medialukutaitoon sekä tarjotun tiedon arviointiin ja tarvittaessa kyseenalaistamiseen. Varautumiseen liittyvät kansalaisvalmiudet on otettava perusasteella, toisella asteella mutta myös vapaassa sivistystyössä selkeämmin osaamistavoitteeksi.

Sivista muistuttaa, että tieteen merkitys on tunnistettava koko moninaisuudessaan ja valjastettava kriisin keskellä toimimiseen ja sen käsittelyyn. Kriittisen osaamisen turvaaminen kansallisesti eri toimialoilla ja alueilla on keskeinen osa varautumista. Tietyt kriittiset alat korostuvat kuten esimerkiksi kyberosaamiseen sekä energiaan liittyvät tutkimus-, kehittämis- ja innovaatoratkaisut. Pitkäjänteinen ja riittävä panostus osaamisen kehittämiseen sekä kansalliseen TKI-toimintaan on osa varautumista.

Varautumisessa on myös nähtävä taiteen ja kulttuurin kautta saatava voimaantumisen ja merkitys henkiselle kestäväydelle erilaisissa kriisitilanteissa. Myös kulttuuriomaisuuden suojele tulisi ottaa huomioon sekä valmiuslain uudistuksessa että mahdollisesti CER-direktiivin kriisinkestävyyttä parantavassa lainsäädännössä. Olisi tärkeää tunnistaa sivistysalan kriittinen infrastruktuuri ja

varmistaa julkisten ja yksityisten toimijoiden, joilla on merkittävää kulttuuriomaisuutta, varautumisosaaminen. Sivistan mielestä varautumisvelvollisuudessa on jatkossa huomioitava aikaisempaa paremmin myös kansainvälinen ulottuvuus.

Sivista toteaa, että varhaiskasvatus ei ole enää osa sosiaalihuoltoa, vaan osa koulutusjärjestelmää. Näin ollen olisi tarkoituksenmukaista valmiuslaissa säätää varhaiskasvatukseen liittyvistä asioista opetuksen ja koulutuksen yhteydessä (109 §).

Muistiossa todetaan, että varautumisvelvoite ei koskisi niitä toimijoita, jotka hoitavat julkisia hallintotehtäviä lain nojalla annettuun viranomaishyväksyntään, kuten toimilupaan perustuen. Sivista tulkitsee tämän tarkoittavan yksityisen opetusalan toimijoita. Vaikka varautumisvelvoite ei koskisi näitä toimijoita, Sivista pitää tärkeänä, että nämä toimijat kutsutaan esimerkiksi harjoitteluun ja viestintäyhteistyöhön viranomaisten kanssa.

Kuten muistiossa todetaan, yksityisen sektorin merkitys varautumisessa on korostunut nykyisen valmiuslain voimaantulon jälkeen. Kokonaisuudistuksessa tulisi huomioida ja arvioida kuinka taataan yksityisen sektorin riittävä varautuminen. Sivista on kuitenkin samaa mieltä muistion alustavan arvion kanssa siitä, että yksityiseen sektoriin kohdistuvissa velvoitteissa on huomioitava toimialakohtaiset erityispiirteet ja vältettävä päällekkäistä hallinnollista taakkaa sekä kustannuksia aiheuttavia velvoitteita. Yksityisen sektorin ja viranomaisten yhteistyötä tulisi kehittää ja yhteistä harjoittelua tulisi lisätä. Varautumisen puutteet paljastuvat parhaiten harjoittelemalla.

Onko muita näkökulmia, joita edustamanne taho erityisesti toivoisi otettavan huomioon valmiuslain uudistamista koskevassa työssä?

Koronapandemian aikana perusopetuslakiin lisättiin väliaikaiset säädökset, jotka mahdollistivat poikkeuksellisiin opetusjärjestelyihin siirtymisen. Tämä jouduttiin toistamaan useita kertoja pandemian jatkuessa. Sivista katsoo, että lainsäädäntö ei tältä osin ollut riittävän joustava ja ehdottaa, että valmiuslakia valmisteltaessa tarkasteltaisiin myös mahdollisuutta täsmentää sektorilainsäädäntöä siten, että opetuksen järjestäjien olisi mahdollista reagoida erilaisiin tilanteisiin ilman poikkeusolojen toteamista. Esimerkiksi perusopetuslaissa voisi olla pysyvät poikkeukselliset opetusjärjestelyt mahdollistavat säännökset sellaisiin poikkeus- ja häiriötilanteisiin, joilla voi olla vaikutuksia opetuksen järjestämiseen.

Sivistan mielestä varautumisen uudistamisessa on hyvä tarkastella myös tartuntatautilakia. Tartuntatautilain 58 § määrittellään, että "hyvinvointialueen tartuntatautien torjunnasta vastaava toimielin voi ensisijaisesti päättää toimialueellaan sosiaali- ja terveydenhuollon toimintayksiköiden, oppilaitosten, päiväkotien, asuntojen ja vastaavien tilojen sulkemisesta sekä yleisten kokousten tai yleisötilaisuuksien kieltämisestä. Aluehallintovirasto voi tehdä alueellaan vastaavat päätökset." Tartuntatautilaki ja erityisesti sen 58 § tulisi muuntaa toimialaneutraaliksi, sillä tulevaisuudessa tungosta aiheuttavat tilanteet voivat olla moninaisia ja suojautumisen mahdollisuudet ovat vaihtelevia. Samoin taloudelliseen toimeliaisuuteen liittyvät mahdolliset toimet tulee rajoittaa vähemmän haitan periaatteen mukaisesti.

Sivista esittää, että valmiuslakia valmisteltaessa kiinnitetään laajemmin huomiota tiedon huoltovarmuuteen, joka tarkoittaa eri yhteiskunnan toimijoiden kykyä tuottaa tietoa, tukea sitä sekä hyödyntää oikeellista tietoa toiminnassaan. Tiedon huoltovarmuuteen liittyy myös kriittisten osaamisten varmistaminen esimerkiksi huolehtien yhteiskunnan eri alojen riittävästä ja laadukkaasta koulutustarjonnasta. Tiedon huoltovarmuus edellyttää kansallista kyvykkyyttä omaksua ja ottaa käyttöön muualla tuotettua tietoa, jolloin pohdittavaksi tulevat myös tiedon siirtämiseen, tallentamiseen, kriittiseen arviointiin ja soveltamiseen liittyvät näkökohdat. Kriisitilanteissa ihmisten luottamus tieteeseen, tutkittuun tietoon ja asiantuntijoihin säilyy, kun tiedon huoltovarmuudesta on huolehdittu ennakkollisesti.

Sandroos Aleksis

Sivistysala ry - Heikki Kuutti Uusitalo, johtaja Paula Tuovinen,
asiantuntija, politiikka ja vaikuttaminen, paula.tuovinen@sivista.fi Aleksis
Sandroos, asiantuntija, politiikka ja vaikuttaminen,
aleksi.sandroos@sivista.fi